

Лідія Сухих, Ольга Вовк

РОЗПОРОШЕННЯ АРХІВНИХ ФОНДІВ: ПОШУК І ЗНАХІДКИ (НА ПРИКЛАДІ ОСОБОВОГО ФОНДУ І. М. КАМАНІНА)

Міграція і розпорошення історичних документальних комплексів – у межах України та поза її кордонами – є однією з найболючіших проблем для історичної науки й архівної справи. Саме тому однією з актуальних проблем сучасного архівознавства є реконструкція архівної спадщини. Основою такої реконструкції є вивчення історії формування архівних фондів та їхніх переміщень. Дослідження в цьому напрямі активізовано після запровадження в дію кількох архівних програм, зокрема програми «Архівні зібрання України» та в її складі – серії «Спеціальні довідники».

Історії Київського центрального архіву давніх актів (далі – КЦАДА), формуванню його фондів, а також відомим архівістам – співробітникам архіву упродовж усього часу існування установи (1852–1943) присвячено чимало досліджень. У відділі давніх актів ЦДІАК України, крім розробки питань історії архіву [1], значну увагу приділено вивченню особливостей комплектування архіву, переміщенню, розпорошенню фондів, зокрема в 1930-х роках. у зв'язку з реорганізацією ВУАН в АН УРСР, виясненню обсягу втрат документів, найбільше – в період останнього за хронологією лихоліття – війни 1941–1945 рр. Хід наших пошуків розкриємо на основі найбільш дослідженої в цьому сенсі збірки – особовому фонді Каманіна Івана Михайловича (1850–1921), визначного українського архівіста, багаторічного очільника КЦАДА.

Виявлено чимало документів стосовно формування фонду І. М. Каманіна в КЦАДА, його змісту, описання й облікування. Відомі навіть точні дати перших надходжень цього фонду в архів: 7. X. 1922 р. (7 пакетів) і 9. XII. 1922 р. (4 пакети) [2]. Про архівне опрацювання цих документів є відомості станом вже на 1926 р.: тоді їх видавали в читальний зал дослідникам [3, арк. 10 зв., 59 зв.], а це можливо за наявності хоч мінімальних обліково-описових документів.

У протоколі наради від 4.01.1931 р. зафіксовано звернення представника Лаврського музейного містечка до керівника архіву про необхідність описання листування І. М. Каманіна, в якому «можна буде знайти матеріали про Лаврські печери, бо, як відомо, він брав участь в обслідуванні печер та могил на території Лаври» (йдеться про Звіринецькі печери) [4, арк. 24]. У звіті про роботу КЦАДА за 1931 р. відмічено, що архів того року на вимогу Центрального архівного управління позапланово описав,

зокрема, збірку Каманіна (1 м 46 см; в архіві існувала подвійна система обліку документів – лінійна і кількісна), документи якої датовано 1869–1919 рр. [5, арк. 8, 16]. У списку фондів Центрального архіву давніх актів станом на 20.02.1939 р. фамільному фонду Каманіна присвоєно № 374, він включав 153 од. зб., датовані ХХ ст., з поміткою: «розібрані та описані». Зміст фонду: а) праці Каманіна в рукописах; б) копії та виписи з різних історичних документів; в) біографічні матеріали Каманіна [6, арк. 55]. Однак у плані роботи КЦАДА на 1941 р. знову постало питання про фонд № 374: намічалось упорядкувати ще одну належну до нього частину документів. Зокрема, планувалось: а) розібрати за алфавітом листи (їх у цій частині фонду налічувалось 150) із включенням їх у відповідні групи; б) розібрати палеографічні знімки й таблиці водяних знаків [7, арк. 126, 129].

У чорнових списках архівних фондів Головного (Крайового) архіву (КЦАДА входив до нього як 1-й відділ), підготовлених на 1943 р. на вимогу німецької окупаційної адміністрації, у розділі «ІІІ група фондів. Архіви приватних осіб» числиться ф. 374, Каманін – історик, директор архіву, який включав 226 од. зб. за 1868–1922 рр., з приміткою: «всього 10 ящиків» [8, арк. 63, 65, 77]. Відмічалось, що фонд включає різні документи історичного характеру, рукописи наукових праць тощо. І, нарешті, у списку фондів ЦДІА УРСР, датованому 24 грудня 1947 р., у розділі, що стосується відділу давніх актів фамільний фонд Каманіна, як і раніше, числився під № 374, однак включав тільки 1 од. зб., датовану ХХ ст. [9, арк. 8]. В результаті упорядкування фонду в 1953 р. йому було присвоєно № 237, до його складу включено 63 од. зб. Опис діє дотепер.

Отже, маємо достатньо документальних свідчень для окреслення кількісного складу і змісту особового фонду І. М. Каманіна, що в 1920–1930-х роках відклався в КЦАДА, і, відповідно, «впізнання» належних до нього документів, які тепер опинилися в різних архівосховищах, найбільше київських. Згідно з офіційними відомостями вважається, що втрати у ф. 374, Каманін І. М. у результаті війни 1941–1945 рр. становлять понад 60% від загальної кількості справ фонду [10, с. 85].

Наші пошуки почалися з ІР НБУВ, бо факт розпорошення частини фондів між ЦДІА УРСР і Рукописним відділом ЦНБ АН УРСР був ще й раніше відомий архівістам [11, с. 38]. Виявилось, що в цьому сховищі під № 83 (69 од. зб. 1878–1919 рр.), а також у деяких інших фондах (найбільше в І і ІІІ) зберігається основна частина документів довоєнного ф. 374 з КЦАДА [12, с. 206–207]. У ф. 83 зберігаються рукописи статей (опублікованих і неопублікованих), історичних розвідок про КЦАДА, підготовчі матеріали до публікацій в «Архиве Юго-Западной России»; є автобіографія «Моя жизнь» (початок) тощо.

Найбільшого розпорошення зазнав величезний масив епістолярної спадщини І. М. Каманіна. Цей розділ збірки є надзвичайно інформативним, відображає не тільки діяльність І. М. Каманіна як архівіста й археографа, але

й участь у численних наукових товариствах, археологічних з'їздах та експедиціях. Чи не основну частину її становить листування архівіста з Ганною Барвінок (О. М. Білозерська-Куліш): саме І. М. Каманін готував до видання зібрання творів її чоловіка – П. О. Куліша. Крім ІР НБУВ, листування зберігається у Відділі рукописів Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України (ф. 27, Каманін І. М., ф. 19, Барвінок Ганна, ф. 60, Пулюй І. П.) [13], у Чернігівському літературно-меморіальному музеї-заповідникові М. М. Коцюбинського [14], Російському державному архіві літератури і мистецтва (ф. 235, Барвінок Ганна – Куліш П. О.) [15]. Дослідження наше ще триває.

Крім того, ще один фонд І. М. Каманіна зберігається в ЦДАМЛМ України (ф. 1303) [16, с. 460, 473]. Його створено 1969 р.: тоді молодша донька архівіста Катерина передала в цей архів-музей частину документів, які доти зберігалися у неї вдома.

Слід відмітити, що переважна більшість документів має задовільний фізичний стан, практично в кожному архівосховищі створено на них належного рівня обліково-довідкові документи. Вважаємо, що є всі підстави приступити до наступного етапу роботи над опрацюванням фонду І. М. Каманіна в його об'єднаному стані і звернутися до названих архівних установ з пропозицією перейти до активної стадії співробітництва над створенням зведеного, міжархівного його опису, можливо, в електронному й друкованому варіантах (або в одному з них). В ЦДІАК України такий вид роботи вже включено в план 2015 р. А фондів, розпорошених по двох і більше сховищах, в Україні є чимало.

Список використаних джерел та літератури

1. Київський центральний архів давніх актів. 1852–1943 : зб. док. у 2 т. Т. 1 : 1852–1921 / упоряд.: Л. А. Сухих, В. В. Страшко. – Київ, 2002. – 456 с.; *Сухих Л. А.* Будні Київського центрального архіву давніх актів / Л. А. Сухих // *Архіви України.* – 2012. – № 2. – С. 121–149, та ін.
2. ЦДАМЛМ України, ф. 13, оп. 1, спр. 10.
3. ЦДАВО України, ф. 14, оп. 1, спр. 261.
4. ЦДАВО України, ф. 14, оп. 1, спр. 1303.
5. ЦДАВО України, ф. 14, оп. 1, спр. 1318.
6. ЦДІАК України, ф. 237, оп. 1, спр. 70.
7. ЦДАВО України, ф. 14, оп. 1, спр. 2140.
8. ЦДАВО України, ф. 3847, оп. 1, спр. 178.
9. ЦДАВО України, ф. 14, оп. 2, спр. 281.
10. Національний реєстр втрачених та переміщених архівних фондів. Кн. 1 : Архівні фонди України, втрачені в період Другої світової війни [Електронний ресурс] / Держкомархів України, УНДІАСД. – Київ, 2007. – 1030 с. – (Архівні зібрання України. Спеціальні довідники). – Режим доступу: <http://undiasd.archives.gov.ua/doc/reestr%20vtrachenux-1.pdf>. – Назва з екрана.

11. *Гісцова Л. З.* Київський центральний архів давніх актів (1917–1941) / Л. З. Гісцова // *Архіви України.* – 2002. – № 4/6. – С. 5–45.
12. *Особові архівні фонди інституту рукопису : путівник.* – Київ, 2002. – 766 с.
13. *Путівник по фондах відділу рукописів Інституту літератури НАН України.* – Київ, 1999. – 864 с.
14. *Лист-відповідь Чернігівського літературно-меморіального музею-заповідника М. М. Коцюбинського від 13.06.2013 р.*
15. *Российский государственный архив литературы и искусства : путеводитель. Вып. 8.* – М., 2004.
16. *Центральний державний архів-музей літератури і мистецтва України : путівник. Вип. 1.* – Київ, 2003. – 554 с.

Глона Таміліна

**НЕВІДОМИЙ ФІЛІМОНОВ
(РЕКОНСТРУКЦІЯ ПОРТРЕТА УКРАЇНСЬКОГО МИТЦЯ
ЗА АРХІВНИМИ ДОКУМЕНТАМИ)**

Філімонов Микола Миколайович – український оперний та камерний співак, композитор та педагог, ім'я якого сьогодні майже забуте. Збереглися лише фрагментарні відомості про нього. Мета доповіді – представити максимально повний портрет Миколи Філімонова, спираючись на факти знайдених архівних документів.

Народився Микола Філімонов у Житомирі в 1884 р., був позашлюбним сином інтендантського чиновника Миколи Васильовича Філімонова та Ганни Михайлівни Козубської. До 1890 р. жив у Луцьку.

Від 1890 р., після смерті батьків, Микола Філімонов виховувався під опікою сестер батька – Варвари Василівни Березовської та Катерини Василівни Опацької, які мешкали в Києві.

У 1902 р. Філімонов закінчив гімназію та вступив до Університету Св. Володимира на фізико-математичний факультет, але від 1904 р. до 1909 р. навчався на юридичному факультеті, оскільки багато часу віддавав заняттям зі співу.

Документи особового фонду ЦДАМЛМ України дозволяють відтворити творчу діяльність Миколи Філімонова.

У 1907–1927 рр. співак був солістом оперних театрів у Ризі, Харкові, Катеринославі (нині – Дніпропетровськ), Іркутську (1909/1910) та Києві (сезони – 1907–1909; 1913/14, 1916–1922, 1925–1927, 1941/1942). Серед виконаних ним оперних партій – Євгеній Онегін та Мазепа (в однойменних операх П. І. Чайковського), Григорій Грязной («Царева наречена» М. А. Римського-Корсакова), Ігор («Князь Ігор» О. П. Бородіна), Демон («Демон» А. Г. Рубінштейна), Валентин («Фауст» Ш. Гуно), Жермон